

*І.А. МІЩЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Г.М. ЧОРНИЙ, доктор економічних наук, професор
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Н.Ю. ФІЩУК, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет*

Методологія дослідження в контексті дисертаційних і дипломних робіт з економіки

Постановка проблеми. Досвід роботи з аспірантами та студентами показує, що при організації проведення наукових досліджень за обраними темами й оформленні їх результатів мають місце певні негаразди, породжені розбіжностями в розумінні поняття «методологія дослідження» як викладачами, так і авторами дисертаційних та дипломних робіт.

Сучасні публікації й навчальна література, які присвячені організації наукових досліджень, висвітлюють різні позиції їхніх авторів щодо цієї дефініції. Даною ситуацією зумовлюється актуальність означеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В опрацювання сутності методології дослідження суттєвий внесок зроблено зарубіжними й вітчизняними науковцями. Серед них: В.Г. Андрійчук [1], Марк Блауг [2], О.Ю. Єрмаков [4], А.М. Кандиба [5], О.В. Крушельницька [6], В.К. Лукашевич [7], В.М. Орлов [9], Ю.І. Палеха [10], Ю.П. Сурмін [12], зарубіжні [13,14] та ін.

Кожним автором зроблена спроба сформулювати особистий варіант трактування терміна «методологія дослідження». Проте діапазон і глибина його змісту розкриваються не конкретно й не доступно читачеві, або в дискусійному варіанті. Така ситуація потребує додаткових поглиблених досліджень змісту цього поняття.

Мета статті – поглиблення змісту тлумачення терміна «методологія дослідження» та конкретизація його ролі в контексті дисертаційних і дипломних робіт.

Виклад основних результатів дослідження. Складність цього поняття та щирі прагнення авторів деяких джерел донести його зміст до читача призвели до надмірних і багатозначних на мові логіки суджень та умовиводів [5, 6].

Різнобічність і неоднозначність трактування поняття методології наукового дослідження, безумовно, буде сприйматиметься читачами за умови його ілюстрації з посиланням на ряд авторів (табл.).

У цьому контексті доцільно також звернутися до офіційних словниково-довідникових видань [3,8,11].

Методологія: – 1. Вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу; його філософська теоретична основа. 2. *Сукупність методів* дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання. [3, с. 664].

Методологія: – 1. Вчення про наукові методи пізнання, їх філософську й теоретичну основу. 2. *Сукупність методів* дослідження, що застосовуються у певній науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [8].

Методологія науки – учение о принципах построения, формах и способах научного познания [11].

Сутність методології наукового дослідження

Автор	Зміст авторських тлумачень
В.Г. Андрійчук [1, с. 88]	Методологія наукового дослідження – це сукупність методів, принципів та прийомів, що використовуються дослідником для пізнання предметів дослідження за їх певного співвідношення і субординації
А.М. Кандиба [5, с. 58]	Методологія – це багатоступенева сукупність пізнавальних теорій, концепцій, принципів, правил, підходів, способів, процедур і шляхів, які застосовуються в процесі активізації менеджменту наукового дослідження з метою одержання об'єктивного істинного наукового знання...
О.В. Крушельницька [6, с. 63]	Найбільш доцільним є визначення методології як теорії методів дослідження, створення наукових концепцій, як системи знань про теорію науки або системи методів дослідження
Марк Блауг [2, с. 35]	Термин «методология» иногда понимают как совокупность технических процедур дисциплины, как более звучащий синоним ее методов...
Ю.О. Єрмаков [4, с. 197]	Методологія – це філософське вчення про методи пізнання
Орлов В.М. [9, с. 46]	Методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують одержання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси й явища
Ю.І. Палеха [10, с. 68]	У широкому розумінні методологія трактується як сукупність загальних, насамперед світоглядних, принципів, а також як вчення про методи пізнання...

Як видно з наведених прикладів, методологія трактується здебільшого як сукупність методів дослідження. Але при цьому належить зауважити, що зміст ключового слова «методи» серед науковців є дискусійним, що ставить під сумнів традиційне розуміння похідного словосполучення «методологія дослідження». Для підтвердження цієї тези достатньо послатися на ґрунтовну працю Ю.П. Сурміна «Майстерня вченого», в якій він наводить позиції ряду авторів стосовно змісту поняття «метод»:

«...діяльність, спрямована на об'єкт із метою одержання знань про нього»;

«...правильний шлях, засіб досягнення будь-якої мети»;

«...засіб пізнання, спосіб відтворення дійсності в нашій свідомості»;

«...система принципів і правила практичної й теоретичної діяльності»;

«...сукупність систематизованих пізнавальних операцій»;

«...сукупність пізнавальних процедур»;

«...сукупність відносно рівнозначних операцій»;

«...система дій із досягнення поставлених цілей»;

«...сукупність принципів, процедур і конкретних методик»;

«...форма зв'язку дослідника з об'єктом дослідження»;

«...засіб удосконалення і розвитку знань»;

«...один з інтеграційних механізмів науки» [12, с. 120].

Аналіз змісту трактування поняття «методи дослідження», що наведені Ю.П. Сурміним та в інших подібних наукових публікаціях з урахуванням матеріалів спостережень і особистого досвіду, надали можливість сформулювати авторське розуміння змісту цього терміна. Методи наукового дослідження як явище – це елементи практичної діяльності дослідника (рухи, дії, операції, роботи), які він використовує для виконання конкретних функцій на шляху до виявлення нових знань.

Усяка свідомо людська діяльність, у тому числі й наукове дослідження, регламентується вимогами певних законів і принципів. Практична діяльність дослідника у формі рухів, дій, операцій та робіт не є винятком.

Цей дедуктивний умовивід дає змогу стверджувати, що методи дослідження як наукове поняття – це не що інше як вимоги законів і принципів, які озброюють дослідника знаннями та вміннями, дають йому об'єктивну відповідь на запитання, як саме належить діяти в конкретній ситуації раціонально. Іншими словами, методи дослідження в теоретичному аспекті – це способи реалізації вимог змісту законів і принципів, що на практиці набувають форму конкрет-

них правил, яких неухильно мусить дотримувати дослідник, здійснюючи рухи, дії, операції й роботи.

Отже, зміст поняття «метод» належить розглядати, з одного боку, як явище, а з іншого — як наукову категорію, тобто, знання про це явище.

Уточнивши поняття «метод», маємо можливість перейти до з'ясування змісту слова «дослідження».

Без зайвих коментарів очевидно, що наукове дослідження певного об'єкта (предмета) є безпосередньою функцією кожного дослідника, в тому числі аспіранта і студента. Ця функція є інтегрованою, і як усяке складне явище містить у своєму змісті елементи нижчого порядку, тобто підфункції.

Авторам дисертації та дипломних робіт у галузі економіки при здійсненні функцій дослідження доводиться виконувати такі типові підфункції, які вже стали традиційними, а саме: усвідомлення потреби в певних знаннях; формування теми «проблеми»; обрання об'єкта дослідження; виокремлення в об'єкті предмета дослідження; визначення мети дослідження; опрацювання вузлових і робочих завдань; складання плану роботи; виконання плану; формулювання висновків (результатів дослідження); оформлення додатків; упорядкування списку використаних джерел; оформлення повного тексту роботи в переплетеному вигляді.

Виконання кожної з перелічених підфункцій потребує витрат розумової та фізичної енергії у формі рухів, дій, операцій і робіт як методів дослідження. Найскладнішою й об'ємнішою підфункцією є виконання плану дослідження, де відбувається розв'язування всіх завдань із використанням низки конкретних методів.

Але справа в тому, що методи дослідження самотійно, ізольовано, самі по собі не існують ні в просторі, ні в часі. Вони абсолютно і завжди в усіх сферах людської діяльності безпосередньо й нерозривно пов'язані з конкретними функціями. Це стосується також підфункцій інтегрованої функції дослідження. На цій підставі до змісту поняття «методологія дослідження» поряд із «сукупністю методів» мусять бути зарахо-

вані всі підфункції, які цими методами виконуються.

Якщо йти далі у цьому напрямі, то слід мати на увазі той незаперечний факт, що і функції (підфункції) теж самотійно не існують ні в просторі, ні в часі. Вони абсолютно й завжди безпосередньо пов'язані з предметними елементами змісту дослідження в стані статички (спокою) (7, с. 150-156). Ці вихідні статичні предметні елементи змісту дисертаційного дослідження або виконання дипломної магістерської роботи сформувались у процесі тривалого розвитку економічних досліджень і набули статусу традиційності. До них належать: пізнавальна потреба, проблема, тема, об'єкт, предмет, мета, завдання, план (зміст), висновки, список джерел, додатки. Лише після усвідомлення дослідником суті цих предметних статичних елементів можуть реально формулюватись їхні динамічні аналоги у формі підфункцій дослідження, виконання кожної з яких, безумовно, потребує своїх методів.

За цією логікою виходить, що до методології дослідження поряд із методами та підфункціями мають право бути також зараховані й предметні статичні елементи змісту дослідження. В цьому варіанті «сукупності методів» досліджень у методології дослідження відводиться лише третє місце після предметних і функціональних елементів. Ось чому ототожнення «сукупності методів» із методологією дослідження з боку ряду авторів [1, 3,5,6,8,10] залишається дискусійним.

Матеріали проведеного аналізу дають право авторам стверджувати, що методологія наукового дослідження як явище — це практична діяльність дослідника, що складається з трьох компонентів: по-перше, усвідомлення й окреслення вихідних предметних статичних елементів змісту дослідження; по-друге, формулювання функціональних аналогів цих елементів (підфункцій функції дослідження); по-третє, виконання підфункцій з використанням конкретних методів з їх наявної сукупності.

Оскільки ключове слово в методології дослідження метод має двобічний зміст — як явище і як наукове поняття, то цілком логічно передбачати, що й методологія дослід-

ження мусить трактуватись адекватно до нього. Тоді методологія дослідження як наукова категорія буде сумою всіх знань про методологію дослідження як явища, які використовуються для виявлення нових знань. Дослідники при проведенні дослідження на конкретному об'єкті певної галузі використовують усі наявні знання в ній: поняття, категорії, закони, принципи, методи тощо. І тут методологію можна розглядати як спосіб використання наявних знань для виявлення нових знань.

Подальшому поглибленню розуміння методології дослідження може посприяти розгляд цього поняття з іншої позиції. Діяльність людини – це її активний стан, під час якого вона цілеспрямовано затрачає розумову та фізичну енергію для одержання конкретного результату стосовно задоволення своїх потреб. Будь-яка свідома діяльність відбувається за певною процедурою, а в лексичі сучасної мови – технологією.

Поняття технологія, або технологічний процес, історично сформувалось у сфері виробництва, а згодом за своєю логічною процедурною змістовністю і комунікативною зручністю поширилося на інші види людської діяльності (сфера послуг, комунікаційна сфера, медицина, освіта, педагогіка, видання друкованих праць тощо). Тому за законами й методами логічного мислення наукове дослідження як вид людської діяльності теж має право на називатись технологією, в якій першою складовою будуть предметні статичні елементи, другою – функціональні аналоги цих елементів (підфункції функції дослідження), третьою – методи виконання підфункцій.

Отже, методологія дослідження як явище в практичній роботі дослідника має підстави трактуватись також як його технологія. А методологія дослідження як наукова категорія – це сума знань про технологію дослідження як явище.

Таким чином, зміст методології дослідження з боку технологічних процесів людської діяльності збігається з її трактуванням з позиції «сукупності методів» дослідження, як це з'ясовано вище, і підтверджує реальність проведеного дослідження.

Складність поняття «методологія дослідження» та наукові дискусії навколо його змісту вимагають від викладачів у процесі академічних занять за магістерськими й аспірантськими програмами виважено та прискіпливо поставитися до цієї проблеми, щоб допомогти кожному студентові і, тим більше, аспіранту опрацювати й усвідомити свою особисту позицію.

У структурі основних частин тексту кандидатських дисертацій і дипломних робіт обов'язково має бути в першому теоретичному розділі окремий підрозділ із методології дослідження, в якому крім методів потрібно розглядати зміст предметних статичних елементів змісту дослідження та їх функціональних аналогів (підфункцій) функції дослідження. У докторських дисертаціях методології дослідження належить спеціально відвести другий розділ, тобто, після теоретичного розгляду проблеми. Адже без ґрунтовного опанування методологією дослідження практично неможливо провести дослідження та написати повний текст вступу до дисертації чи дипломної роботи.

Висновки. Трактування методології наукового дослідження в наукових публікаціях як «сукупність методів» дослідження залишається дискусійним. Однією з причин цієї ситуації є те, що зміст самих методів тлумачиться неоднозначно.

Пропонується черговий варіант розуміння методології дослідження як явища і як наукової категорії. Методологія наукового дослідження як явище – це практична діяльність дослідника, що полягає, по-перше, в усвідомленні й окресленні предметних статичних елементів змісту дослідження; по-друге, у формулюванні аналогів функціональних елементів (підфункцій функції дослідження); по-третє, в доборі та використанні методів для виконання підфункцій функції дослідження. На цій підставі можна стверджувати, що методологія дослідження як явище – це технологія його проведення.

Методологія дослідження як наукова категорія – це сукупність знань про методологію як явище, тобто технологію дослідження стосовно конкретної науки.

Методологію дослідження слід розглядати в першому теоретичному розділі кандидатських

дисертацій і дипломних робіт. У докторських дисертаціях, після висвітлення теоретичних положень у першому розділі, належить відвес-

ти окремий розділ методології дослідження, в якому всебічно з'ясувати її зміст у контексті теми дослідження.

Список використаних джерел

1. Андрійчук В.Г. Сутнісний аспект методології наукових досліджень / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2016. – № 7. – С. 87-94.
2. Блауг Марк. Методология экономической науки, или Как экономисты объясняют; пер. с англ. / Марк Блауг. Науч. ред и вступит. ст. В.С. Автономова. – М.: НП «Журнал Вопросы экономики», 2004. – 416 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
4. Єрмаков О.Ю. Основи наукових досліджень в економіці: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / О. Ю. Єрмаков; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К. : ЦП "Компринт", 2015. – 177 с.
5. Кандиба А.М. Менеджмент наукового дослідження: навч. посіб. / А.М. Кандиба. – К.: Аграрна наука, 2007. – 220 с.
6. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2009. – 206 с.
7. Лукашевич В.К. Философия и методология науки. учеб. пособие. – Мн.: Современная школа, 2006. – 320 с.
8. Новий словник іншомовних слів : 20000 сл.: слова та словосполучення / уклад. і передмова О. М. Сліпушко. – К.: Аконтіт, 2007. – 848 с.
9. Орлов В.М. Основи методології наукових досліджень в економіці зв'язку : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / В. М. Орлов, С. С. Новицька, І. В. Яцкевич ; ННІ економіки та менеджменту; каф. економіки підприємства та корпоративного управління. – Одеса: ВМВ, 2011. – 250 с.
10. Палеха Ю.І. Основи науково-дослідної роботи: навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2013. – 336 с.
11. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 1600 с.
12. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: підруч. для науковця / Ю.П. Сурмін. –К.: Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
13. Zhuravleva I.V. Capital structure rationalization taking into account the intellectual component / I. V. Zhuravleva, I. L. Latysheva // Scientific Bulletin of National Mining University. – 2014. – № 5. – С. 141-148.
14. Alroe H.F. (2000). "Science as systems learning. Some reflections on the cognitive and communicational aspects of science." *Cybernetics and Human Knowing* 7(4): 57–78.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016 р.

* * *

Новини АПК

У 2016 році агросектор забезпечив більше 50% приросту капітальних інвестицій в економіку України

У загальному обсязі приросту капітальних інвестицій по Україні за січень–вересень 2016 року частка агропродовольчого сектору економіки становила 51,3%, у т.ч. на сільське господарство припадало 39,6%, а на харчову промисловість – 11,7%. Тобто, цей сектор забезпечив більше половини приросту капітальних інвестицій в національну економіку.

«Врожай не в полі, а в коморі. Тільки зараз ми більш менш можемо враховувати наші минулорічні перемоги. За підрахунками результатів поки тільки 9 місяців 2016 року, загальний обсяг капітальних інвестицій, освоєних в агропродовольчому секторі економіки, становив 41,5 млрд грн», – зазначив Міністр аграрної політики та продовольства України Тарас Кутовий.

За словами Міністра, цей результат на 14,8 млрд грн, або 55,4%, перевищив показник за відповідний період минулого року.

Понад дві третини – 11,4 млрд грн – приросту капітальних інвестицій в агропродовольчому секторі економіки припадає на сільське господарство.

За даними Державної служби статистики України, обсяги капітальних інвестицій, освоєних у сільському, лісовому та рибному господарстві у січні–вересні 2016 року становили 29,8 млрд грн, з яких 98,0% припадає на сільське господарство. Обсяг капіталовкладень у виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів становив 11,7 млрд грн.

Прес-служба Мінагрополітики України